

I. D. Pospelova

TO THE ISSUE OF ADAPTATION, PSYCHOLOGICAL DEFENSE AND CO-OWNERSHIP OF CHILDREN

Prevalence of specific displays of dysfunctional aspects of coping-strategies with low adaptation and absolute disadaptation together with demonstrating patterns of peculiar protective reaction by disadaptators is theoretically substantiated and empirically proved in the article. Consideration of predominate mechanisms of psychological defense by choosing tactics of correction and increasing adaptation strategies effectiveness is also proposed.

Keywords: mental health, adaptation, psychological defense, mechanisms, co-ownership.

Подано до редакції 18.05.2013

УДК 159.92

С. П. Ревенко

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ
ОСОБИСТОСТІ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ

У статті розглядаються сучасні погляди та етапи становлення ідентичності в юнацькому віці, різні підходи до визначення поняття «ідентичність», основні аспекти та види ідентичності, формування ідентичності в студентському віці, тому що це є важливим регулятором самосвідомості та соціалізації людини, що сприяє формуванню зрілої, а в подальшому професійної ідентичності особистості.

Ключові слова: ідентичність, ідентифікація, самоідентичність, професійна ідентичність, соціальна ідентичність, етнічна ідентичність.

Актуальність. Сьогодні потреба особистості в ідентичності за своїм значенням посідає одне з перших місць, тому що вона є важливим регулятором самосвідомості та соціальної поведінки людини. На сучасному етапі найважливішими працями щодо вивчення ідентичності у психології можна вважати дослідження Е. Еріксона, О. Литвинчук, Г. Малейчук, Н. Іванова, І. Іванюк, О. Переда, Н. Малейчук, Л. Шнейдер, Л. Хьелл, Д. Зіглер, Л. Божовіч та ін.

Мета. Розкриття різних видів, механізмів формування, типів ідентичності є головною умовою розвитку гармонійної особистості в сучасному суспільстві.

Поява терміна «ідентичність» пов'язана з іменами Е. Еріксона та Е. Фромма. Ввів поняття у літературний обіг З. Фрейд у праці «Масова психологія і аналіз людського Я», використавши термін «ідентифікація» (отождження), який означав найперший прояв емоційного зв'язку з іншою особою. У сучасних психологічних дослідженнях розрізняють поняття «ідентичність» та «ідентифікація». Коли мова йде про ідентичність, акцент робиться на певному стані як на кінцевому результаті самоототожнення. Ідентифікація – процес, який завдяки специфічним психологічним і соціальним механізмам, веде до цього стану [5, с. 115]. Також звертає на себе увагу те, що в порівнянні з багатьма іншими психологічними поняттями, поняття «ідентичність» страждає на певну невизначеність. В одних випадках ідентичність розуміється як сукупність самобутніх характеристик людини, в інших – як самоідентичність, самосвідомість, усвідомлення відмінності від інших суб'єктів, суб'єктивний еквівалент «Я».

Особистісна ідентичність сприяє внутрішній уз-

годженості змісту «Я» його зовнішнім проявам (вчинкам), здійснює адаптацію «Я» до оточення з метою заспокоєння базової потреби бути прийнятим і визнаним у ньому. Один із перших дослідників ідентичності Е. Еріксон [5] говорив, що ідентичність досягає цілісності, завершеності, кульмінації в своєму розвитку в пубертатний період, проте вона й надалі змінюється, набуває нових вимірів. Ідентичність можна сприймати як свідоме відчуття чи несвідоме прагнення до цілісності особистісного характеру або розуміти як критерій синтезу Його у своєму розвитку. Він виділяє кілька аспектів ідентичності:

- індивідуальність: усвідомлення відчуття особистісної унікальності існування;
- тотожність і цілісність: відчуття внутрішньої тотожності, неперервності між тим, якою людина була і ким вона прагне бути;
- відчуття злагодженості й сенсу життя;
- єдність і синтез: відчуття внутрішньої гармонії та єдності, синтез образів самого себе і дитячих ідентифікацій в осмислене ціле, яке зумовлює відчуття гармонії особистості.

Автор важливим механізмом формування ідентичності вважав послідовну ідентифікацію дитини з дорослими, які складають необхідну основу розвитку психосоціальної ідентичності в юнацькому (студентському) віці [5, с. 344].

У книзі «Теорія особистості» Л. Хьелл і Д. Зіглер [4] звертають увагу на чотири стадії існування ідентичності, виділених Дж. Марсія:

- задана (неоплачена) ідентичність;
- розмита (невизначена) ідентичність;

- ідентифікаційний мораторій;
- досягнута ідентичність [4, с. 287].

У статті «Соціальна та особистісна ідентичність: соціально-філософський аналіз» О. Литвинчук [3] дає наступне визначення поняттю «ідентичність» – структура, що розвивається протягом усього життя та змінюється в прогресивному й регресивному напрямках, проходить через подолання криз. Ідентичність виступає як первинна й необхідна умова для розвитку особистості. Виділяють два аспекти ідентичності: соціальний та особистісний, які можна назвати двома гранями ідентичності. Особистісна ідентичність входить у структуру соціальної ідентичності. Вона сприяє внутрішній узгодженості змісту «Я» з його зовнішніми проявами (вчинками особи), здійснює адаптацію «Я» до оточення з метою задоволення базової потреби бути прийнятим і визначеним у ньому [3, с. 197].

Досліджуючи структуру соціальної ідентичності, Н. Л. Іванова [2] відзначає, що в сучасній психологічній літературі виділяють два основних види ідентичності, які точніше можна назвати двома гранями ідентичності: особистісна (персональна) і соціальна ідентичності. Хоча З. Фрейд у свій час і писав, що протиставлення індивідуальної і соціальної психології, яке на перший погляд може здатися настільки значним, втрачає свою гостроту при найближчому розгляді, тим не менш, до цих пір в психології проблема ідентичності розглядається в двох своїх видах: особистісної та соціальної [2, с. 109 – 110]. В цьому зв'язку Н.Л. Іванова підкреслює, що між цими видами ідентичності, звичайно, є різниця. Особиста ідентичність має відношення до таких якостей та характеристик, які ми бачимо в собі і які є строго індивідуальними. Якщо хтось відповідає на питання «Хто ви?» твердженнями типу: «Я нудний», «Я занадто багато нервую», то зазвичай ці відповіді відносять до його особистої ідентичності. Соціальна ідентичність визначається як та частина індивідуальної Я-концепції, яка походить від знання індивіда про належність до соціальної групи (або груп) разом з відповідною оцінкою і емоційним ставленням [2, с. 156].

Наприклад, на сучасному етапі І. Я. Іванюк [1] у статті «Становлення ідентичності особистості в контексті зарубіжної психології» використовує класифікацію Дж. Марсія чотирьох статусів існування особистісної ідентичності:

1) досягнута ідентичність. Цей статус притаманний людині, яка пройшла період кризи і самовизначення та сформувала певну сукупність значимих для неї цілей, цінностей і переконань;

2) мораторій. Цей статус має людина, яка перебуває в стані кризи ідентичності і активно намагається вирішити її, використовуючи різні варіанти. Така людина постійно знаходиться в стані пошуку інформації, яка потрібна для вирішення кризи;

3) дострокова (передчасна) ідентичність. Цей статус приписується людині, яка ніколи не переживала стану кризи, але володіє певним набором цілей, цінностей та

переконань. Подані елементи формуються в основному внаслідок ідентифікації з батьками або іншими значимими людьми;

4) дифузна ідентичність. Такий стан ідентичності характерний для людей, які не мають міцних визначених цілей, цінностей і переконань та які не намагаються активно сформувати їх [1, с. 3-4].

У цій же статті І.Я. Іванюк використовує виокремленні А. Ватерманом чотири сфери життя, найбільш значущі для формування ідентичності: 1) вибір професії і професійного шляху; 2) схвалення і переоцінка релігійних і моральних переконань; 3) формування політичних поглядів; 4) прийняття набору соціальних ролей, включаючи статеві ролі і очікування відносно шлюбу і батьківства [1]. Також вчений звертає увагу на вагомий внесок у дослідженні формування особистісної ідентичності Дж. Міда. Він розумів ідентичність особистості як здатність сприймати свою поведінку і життя в цілому як взаємопов'язане, єдине ціле. Він виокремив усвідомлювану і неусвідомлювану ідентичність. Неусвідомлювана ідентичність базується на несвідомо прийнятих нормах, звичках. Це прийнятій людиною комплекс очікувань, що передаються від соціальної групи, до якої вона належить. Перехід від неусвідомлюваної до усвідомлюваної ідентичності Дж. Мід пов'язує з розвитком когнітивних процесів і появою рефлексії, коли людина аналізує власну діяльність і поведінку [1, с. 3-4].

Юність – це завершальний етап формування особистості, етап самовизначення та вибору свого життєвого шляху. Важлива роль у цьому періоді життя відводиться мотивації як сукупності спонукальних чинників, що визначають активність особистості; усвідомлювані або несвідомі психологічні чинники, які спонукають її до здійснення певних дій і визначають їх спрямованість та мету. Перед юнаками постає необхідність самовизначення та вибір свого життєвого шляху. Основним новоутворенням у цьому віці є відкриття власного Я, розвиток рефлексії, усвідомлення своєї індивідуальності, налаштованість на побудову власного життя, розвиток самовизначення. Юнацький вік, за Е. Еріксоном [5], будується навколо кризи ідентичності. Сама криза складається з ряду ідентифікацій, виборів, самовизначень. Ідентичність – «почуття самототожності, власної істинності, повноцінності, здатності до повноцінного вирішення завдань, що постають на кожному етапі розвитку».

Важливим механізмом формування ідентичності, як стверджує Е. Еріксон [5], є послідовні ідентифікації дитини з дорослими, які складають необхідну основу розвитку психосоціальної ідентичності в підлітковому віці. Підліток намагається сформувати єдину картину світосприйняття, в якій усі цінності й оцінки мають бути синтезовані. В ранній юності індивід прагне до переоцінки самого себе, стосунків з близькими людьми, з суспільством у цілому в фізичному, соціальному й емоційному планах з метою виявити різні грані своєї Я-концепції і стати нарешті самим собою. Пошук ідентичності може відбуватися по-різному. Деякі молоді люди після рольового експериментування і морального самовизначення

починають рухатися в напрямі тієї або іншої цілі. Інші можуть зовсім уникати кризи ідентичності, сприймаючи цінності своєї сім'ї без конфлікту, боротьби і сумнівів. Проте, деякі молоді люди на шляху тривалих пошуків Ідентичності стикаються зі значними труднощами, здобувають свою ідентичність після болючих, важких помилок. У ряді випадків молодим людям так і не вдається досягнути впевненого відчуття особистісної ідентичності. Головною небезпекою, якої, за твердженням Еріксона, слід уникнути молодій людині в цей період, є розмивання відчуття свого «Я» внаслідок розгубленості, сумнівів і неможливості спрямувати своє життя в певне русло [5, с. 245].

Проте перехід до дорослого життя містить ряд труднощів і суперечностей, пов'язаних з особливостями розвитку особистості. Отримуючи статус студента, юнаки та дівчата разом з ним набувають і статус дорослої людини. Але оскільки у молодих людей ще немає досвіду «дорослого» життя, ситуація стає кризовою. Як будь-який критичний період, криза юнацького віку має свої негативні і позитивні сторони, велика частина яких є основоположними для життєвого шляху [5, с. 235].

Однією з негативних сторін є розвиток неадекватної ідентичності, який можливий в декількох варіантах:

- уникнення тісних міжособистісних контактів, психологічної інтимності;
- невміння зосередитися на якійсь основній діяльності, нездатність мобілізувати внутрішні сили, ресурси, «розмивання творчих здібностей»;
- страх зміни, небажання дорослішати, нездатність будувати життєві плани.

На сучасному етапі розвитку особистості виділяють ряд характерних рис та протиріч соціально-психологічного характеру, що мають місце у розвитку студентської молоді. У цей період молода людина здійснює вибір професії, пізнає її та починає випробовувати себе в інших сферах життя, самостійно планує свою діяльність і поведінку, активно відстоює самостійність суджень і дій. У цьому віці формуються світогляд, етичні та естетичні погляди. Багато які з них переходять зі сфери теоретичних уявлень в сферу практичних здійснень (кохання, шлюб, створення власної сім'ї). Однак, у зв'язку з матеріальною залежністю від батьків та необхідністю підкорятися існуючому в навчальному закладі розпорядку, виникає економічне протиріччя між різно-

манітністю бажань і можливістю їх здійснення, яке студент інколи намагається розв'язати додатковим заробітком на шкоду своїй учбовій діяльності [7, с. 70]. Поєднання роботи з денною формою навчання створює ще одне протиріччя – надзвичайний дефіцит часу, який позначається або на якості навчання, або на сімейних взаємовідносинах, а у кінцевому результаті призводить до «зниження інтенсивності інтелектуального та емоційного життя». Коли у студента виникає вибірковий інтерес до тієї чи іншої галузі знань і бажання заглибитися саме у цю галузь, ресурси часу виявляються недостатніми.

Наступне протиріччя полягає у тому, що хронічно не вистачає часу на переробку постійно зростаючого потоку інформації. Знаннями ж стає тільки та інформація, що перероблена та засвоєна людиною на особистісному рівні. Отже, великий об'єм інформації часто вступає в протиріччя з глибиною її осмислення. Існує ще одна особливість психічного розвитку студентів: якщо в середній школі навчання і виховання випереджають розвиток, то у вищому навчальному закладі розвиток студентів іноді випереджає навчання і, особливо, виховання.

Серед головних труднощів, з якими стикаються першокурсники, психологи виділяють наступні:

- негативні переживання, обумовленні виходом зі шкільного колективу;
- невизначена мотивація вибору професії, недостатня психологічна готовність до неї;
- відсутність навичок самостійної роботи;
- невміння здійснювати психологічну саморегуляцію поведінки і діяльності, що посилюється відсутністю щоденного контролю з боку викладачів;
- пошук оптимального режиму праці та відпочинку в нових умовах, налагодження побуту та самообслуговування, особливо при переході з домашніх умов до гуртожитку. Так чи інакше, протиріччя, що виникають, мають значний вплив на перебіг кризи ідентичності [4, с. 22].

Отже, ідентичність – це результат самоусвідомлення та самовизначення свого «Я». Наслідком цих процесів є динамічна система уявлень людини про себе, оцінок своїх дій, думок, почуттів, моральності й інтересів, ідеалів і мотивів поведінки, цілісна оцінка самого себе як особистості, свого місця в житті, відчуття особистісної цінності всього того, що входить у сферу «Я».

ЛІТЕРАТУРА

1. Становлення ідентичності особистості в контексті зарубіжної психології [електронний ресурс] / Іванюк І.Я. Режим доступу – <http://www.social-science.com.ua>.
2. Іванова Н. Л. Психологическая структура социальной идентичности: дисс. докт. психол. наук / Н. Л. Иванова. – Ярославль, 2003. – 402 с.
3. Литвинчук О. Соціальна та особистісна ідентич-

ність: соціально-філософський аналіз / О. Литвинчук // серія «Філософія». – 2011. – Вип. 8. – с. 197.

4. Хьелл Л. Теория личности / Л. Хьелл, Д. Зиглер. – СПб.: Питер Пресс, 1997. – 606 с.

5. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис / Э. Эриксон; пер. с англ. – М.: Прогресс, 1996. – 344 с.

С. П. Ревенко

СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ К ИЗУЧЕНИЮ ИДЕНТИЧНОСТИ ЛИЧНОСТИ ЮНОШЕСКОГО ВОЗРАСТА

В статье рассматриваются современные взгляды на развитие и этапы становления идентичности в юношеском возрасте, различные подходы к определению понятия «идентичность», основные аспекты и виды идентичности. Уделяется внимание влиянию сфер жизни на формирование идентичности в студенческом возрасте, так как это является важным регулятором самосознания и социализации человека, что способствует формированию у студентов зрелой, а в дальнейшем, профессиональной идентичности личности.

Ключевые слова: идентичность, идентификация, самоидентичность, профессиональная идентичность, социальная идентичность, этническая идентичность.

S. P. Revenko

MODERN APPROACHES TO STUDING INDENTITY OF PERSONALITY AT YOUTH AGE

The article deals with the modern views on the development and stages of identity formation in adolescence, different approaches to the definition of "identity", the main aspects and types of identity. Attention is paid to the influence of life spheres on the formation of identity at youth age, as this is an important regulator of self-consciousness and socialization of a person. It promotes the formation of mature and then professional personality's identity. Identity is understood as a result of self-consciousness and self-determination. The result of these processes is a dynamic system of views about oneself, estimation of one's own thoughts, acts, feelings, interests, ideals, assessment of oneself as a personality, assessment of one's own place in the world and so on.

Keywords: identity, identification, self-identity, professional identity, social identity, ethnic identity.

Подано до редакції 03.05.2013
